

1. Гончар О. Щоденники: У 3 т.: Т. 2 (1968–1983) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар; [Худож. оформ. М. С. Пшінки]. – Київ: Веселка, 2003. – 607 с.
2. Гончар О. Щоденники: У 3 т.: Т. 3 (1984–1995) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар; [Худож. оформ. М. С. Пшінки]. – Київ: Веселка, 2004. – 606 с.

Отримано 26 березня 2018 р.

м. Київ

Віталій Абліцов

ОЛЕСЬ ГОНЧАР: ІЛЮЗІЯ І ДІЙСНІСТЬ (ФРАГМЕНТИ НОТАТОК ІЗ НАГОДИ 100-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ)

*Fata morgana (марев) блакитних веж – епіграф до творчої спадщини
Олеся Гончара*

“Пригадуєте ту першу вражаючу фразу “Вершників”, той могутній, сповнений епічної сили заспів?.. Коли вийшли “Вершники”, в нашому студентському середовищі, поміж закоханих у літературу юних ентузіастів, точились дискусії навіть з приводу цих блакитних веж: чи існують вони насправді? Чи буває таке в степах? Чи, можливо, з’явилися вони лише в уяві письменника, в його натхненних поетичних видіннях?.. Цікавість природна, але куди важливішим було те, що, завдяки художникові, ці вежі з’явилися, увійшовши в наш духовно-естетичний світ, зробивши одразу багатшими нас, і, почувалось, відтепер вони будуть із нами завжди” [5, 116].

Крізь цей поетичний образ, створений феноменальною уявою Юрія Яновського, гадаю, належить бачити й оцінювати і життєпис, і творчість автора трилогії “Прапорonosці”, романів “Людина і зброя”, “Тронка”, “Собор”, “Твоя зоря”, адже в ньому унікальне поєднання ілюзії з дійсністю, легенди і реальності, казкової мрії і сірої буденності, бажання і неможливості його здійснити.

Перед Юрієм Яновським у світ літератури Олеся Гончара вводили Василь Стефаник та Михайло Коцюбинський – звісна річ, не вони особисто, а їхня творчість. Але не тільки в колі передусім цих класиків вітчизняної словесності ми маємо розглядати творчий і політичний портрет Олеся Гончара. Сьогодні потрібні ширші літературні (і не тільки!) виднокола, щоб осягнути значущість постаті прозаїка, його ролі в історії українського письменства.

Тим більше що, ведучи мову про О. Гончара, маємо відійти від традиційних біографістичних канонів – насамперед бачити перед собою не лише неординарну особистість, а й трагічну добу й покоління, якому випало жити у вік глобальних змін (часовий відрізок від кінця 30-х до середини 90-х років ХХ ст.: в Україні це голодомори, організовані московськими очільниками; передвоєнні перекроювання Європи Сталіним і Гітлером; Друга світова війна з її мільйонними жертвами; хрущовська “відлига” після смерті кремлівського диктатора; брежньовська спроба відродити сталінізм і, нарешті, горбачовська “перебудова”, що привела до розпаду “імперії зла” – Радянського Союзу; у світі це безповоротний відхід у минуле двополюсного людства й настання доби однополюсності, що наразі глибоко не осмислене й не відображене в геополітичних концепціях світової історії).

Ось чому час – теж визначальний герой наших нотаток. Це те нещадне у своїй правдивості дзеркало на дорозі життя, про яке говорив французький письменник Стендаль у романі “Червоне і чорне” (1830), визначивши двоколірність сучасної йому доби (революції і реакції, червоного гвардійського мундира і чорної сутани священника...).

Масштабність постаті О. Гончара робить письменника повноправним представником його літературного й суспільного покоління. Обов'язково маймо на увазі, що прозаїкові випало жити не у вільному демократичному світі, а в суспільстві, де діячам культури провідники тоталітарного режиму відвели місце “гвинтиків” безвідмовного партійно-державного ідеологічно-пропагандистського механізму.

Один із натхненників горбачовської “перебудови” Олександр Яковлев у мемуарах під символічною назвою “Сутінки” наводить маловідомий (чи призабутий) факт із історії московського тоталітарного режиму. Виявляється, найактивнішими учасниками підготовки першого з'їзду письменників Радянського Союзу 1934 р. були співробітники НКВД (Народного комісаріату внутрішніх справ – попередників Комітету державної безпеки СРСР). Задовго до з'їзду вони підготували для Сталіна й керівників більшовицької партії на кожного учасника події характеристики й забезпечили введення до кожної делегації “творчих діячів”, котрі співробітничали з НКВД [24].

Як відомо, на цьому з'їзді був офіційно проголошений як керівництво до дії (а точніше – до обов'язкового виконання) “творчий метод” “пролетарський реалізм”, пізніше перейменованій на “соціалістичний реалізм”.

Більшість сучасних О. Гончару подій дістали оригінальне художнє й публіцистичне відображення в його літературній творчості, але ще більше його роздумів, сумнівів, передбачень сконцентровано у щоденниках письменника, що опубліковані вже в незалежній Україні (2002 – 2008).

Це унікальний випадок у вітчизняній літературі і: маємо і багатий творчий спадок літератора (повісті, романи, оповідання й новели), і його щиросердну сповідь на сторінках 140 зошитів та блокнотів. Сповідь, народжену, найвірогідніше, жаданням правди, а також самотністю митця із серцем, відкритим для всього світу. У вечірніх нотатках (чомусь думається, що саме на схилі дня письменник сідав за робочий стіл у затишному кабінеті й фіксував, фіксував...) знаходимо імена багатьох колег (і одностумців, і опонентів) по творчості не тільки з України, а й із Європи, Америки, Азії, Австралії; імена філософів, митців, поетів, музикантів від античних часів до нинішніх.

О. Гончар був енциклопедично освіченим діячем культури. І в цьому переконує не лише його вишівський диплом із відмінними оцінками, а й невтолимий інтерес до інтелектуального життя України, Європи та світу.

“Олесь Гончар як на Батьківщині, так і в інших країнах здобув заслужену популярність, його твори перекладені на понад 40 мов світу й видані в кількості понад 17 мільйонів примірників. Письменник володів унікальною здатністю відтворювати у своїй творчості добро, правду і красу. Ніхто із сучасних українських письменників не зробив стільки для свого народу, скільки це вдалося Олесеві Гончару”, – це довільний переклад уривка з листа-подання письменника на Нобелівську премію з літератури 1989 р., що його надіслав очільникові Нобелівського комітету з літератури Шведської академії Ларсові Гілленштайну професор університету Ла Саль (США) Леонід Рудницький.

Так сталося, що життю й доробку прозаїка й поета О. Гончара присвячено десятки томів вітчизняних літературознавчих студій, а от глибокого узагальненого вивчення його інтелектуальної спадщини, зокрема реакції зарубіжних одностумців та опонентів на творчість письменника, гадаю, досі не досягнуто.

Особливо це стало зрозуміло після виходу у світ “Щоденників” О. Гончара, бо ж у вітчизняній літературі поставити поряд нічого.

Антагоністи закидали й закидають авторові “Собору” те, що, мовляв, він належав до провладної касти; але якщо це й так, то саме завдяки письменникові маємо змогу побачити тоталітарний режим в Україні зсередини, порівняти радянську дійсність із життям демократичного світу.

Невипадково потрапили до щоденників прозаїка такі рядки, датовані 70-ми роками минулого століття: “Декоких колег питав: чи ведеш щоденник? Хтось дає ухильну відповідь, а хто каже відверто: “Боюсь. Адже такий час... Де гарантія, що не прийдуть з обшуком?” [1, 89].

Уже два десятки років минуло після смерті кремлівського відлюдника Сталіна, а “такий час” тривав, страх іще жив у людях, привиди кремлівських опричників іще блукали світом, шукаючи своїх жертв.

Кошмари трагічного минулого створили моторошну суспільну атмосферу, яка впливає й на наше нинішнє життя (можливо, багато хто не задумується над цим), гальмуючи відродження української державності.

Це боліло О. Гончару найбільше: він мав унікальну здатність відчувати реальність і талановито відображати її в художніх творах (на жаль, у період до 1991 р. письменник вимушено йшов на компроміси, про що пізніше щиро жалував). Та все ж він мав повне право запозичувати до своїх творів епіграф Стендаля до його роману “Червоне і чорне” – “Правда, гірка правда”.

*

Повторюся, що поштовхом до нового загострення дискусій, у центрі яких був Олесь Гончар, стала публікація у 2002 – 2008 рр. тритомника щоденників прозаїка. І стало зрозумілим, що в сучасному вітчизняному письменстві маємо унікальний випадок, коли нотатки літератора, винесені на суд читачів по його смерті, або суттєво доповнюють тексти його творів, або дискутують зі всією його спадщиною.

Після прочитання цього абзацу читач, очевидно, почуватиметься так, ніби потрапив на безвихідне перехрестя: куди йти? Точніше: за ким іти? А ще точніше: кого слухати – прихильників урівноваження-взаємодоповнення Гончара-прозаїка з Гончарем-мемуаристом чи їхніх опонентів – хоч як дивно, затятих критиків трилогії “Прапороносці”, романів “Тронка”, “Собор”, “Твоя зоря” та й самого О. Гончара-оратора, промовця на багатьох суспільно значущих подіях, видатного громадського діяча, відомого в культурному та міжнародному політичному світах?

І справді.

Читачі здебільшого знають цього письменника як класика вітчизняної літератури (автора згаданих вище творів, а також романної дилогії “Людина і зброя” й “Циклон”), академіка Національної академії наук України, лауреата Державної премії УРСР імені Т. Шевченка, Державних (Сталінських) премій, Ленінської премії СРСР, Героя Соціалістичної Праці, Героя України; як учасника Другої світової війни, удостоєного бойових нагород (ордена Слави III ступеня та Червоної Зірки), відзначеного трьома медалями “За відвагу”, “За оборону Києва” й багатьма зарубіжними державними нагородами.

Але після публікації “Щоденників” перед суспільством постав невідомий досі О. Гончар – і оригінальний прозаїк, і відданий патріот своєї Батьківщини, і втомлений непротим життям літописець, котрий, немов сивий старець Нестор із Києво-Печерського монастиря, за його прикладом – поважної духовної особи, самітника – майже щовечора відгортав усе вбік, сповнений прагнення ігнорувати сучасний йому світ, правдиво фіксував (не оминаючи навіть побутових дрібниць!) пережите за день, не кривлячи душею, немов на сповіді перед Богом.

“Щоденники” були для О. Гончара рятівним колом: після виходу роману “Собор” та безпідставної кампанії переслідування (це врешті й привело письменника до нелегкого рішення пізніше вийти з лав комуністичної партії), після інсульту 1977 р. він уже не міг активно творчо працювати й віддавав перевагу громадській діяльності (від 1973 р. очолював Український республіканський комітет захисту миру та був членом Всесвітньої Ради Миру).

Розривом із КПРС письменник поставив себе в шереду видатних інтелектуалів світового масштабу, котрі замолоду симпатизували лівим ідеологіям, але коли побачили московську практику втілення ідей К. Маркса в життя, відійшли від табору країн із тоталітарними режимами і з кремлівськими лідерами на чолі. Нобелівський лауреат британський філософ Б. Рассел, югославський політик М. Джилас, американський письменник Г. Фаст (до речі, нащадок українського емігранта з Фастова), британський публіцист А. Кестлер, італійський літератор І. Сілоне поділяли висновок французького письменника, теж лауреата Нобелівської премії Андре Жіда, котрий побував у Радянському Союзі: “Ніщо міцно не будується на брехні. Світ належить бачити таким, який він є: сьогодні народ в СРСР більш нещасний, ніж коли-небудь, більш нещасний і менше вільний, ніж у будь-якій іншій країні” [14, 602].

Справді, як знайти відповідь на питання: чим пояснити, що літератор і громадський діяч О. Гончар в умовах радянської бездержавності був культовим письменником, авторитетним інтелектуалом, а після проголошення незалежності України, про що мріяв, потрапив до кола суперечливих національних лідерів?

Зрозуміло, що першопричина цього в тому, що гуманітарна сфера в Україні від 1991 р. ніколи не потрапляла в поле зору господарів київських владних пагорбів – за призначенням відроджувачів української державності. Були й інші причини відходу письменника в тінь: він переживав складний період і свого особистого життя, і творчого.

Жан-Жак Руссо: “Я оголив свою душу і показав її такою, якою ти бачив її сам, Всемогутній”

“Ось якийсь знавець пише про мене: “... весь час перебував на вершині системи”. Так це декому уявляється. А хто ж був для цієї системи упродовж десятиріч білою вороною? За чієм життям постійно стежив, мабуть, цілий взвод донощиків-сексотів? На кого пашіли злобою ватченки і щербицькі, вважаючи, що “его пора сажать”. Вічне підслуховування телефонних розмов, вічний піднадзорний – нічого собі “на вершині системи”... А що викоювала зі мною цензура, звичайно, за вказівкою зверху! Ворогові не побажаю такого “комфарту” [цит. за: 13].

Коли читаєш щоденники О. Гончара й порівнюєш його сповідь із тим, що знали читачі про автора “Прапороносців” з офіційних біографій, то мимоволі виникає питання: “Як це могло статися? Хто винен у цьому?”

Сам письменник, що згоджувався з неправдивим викладом свого життєпису, чи тодішня компартійна влада, котра в будь-який спосіб хотіла підпорядкувати своєму впливу талановитого літератора (не забуваймо про згадану у вступі до видання атмосферу, в якій відбувалося в Москві народження 1934 р. Спілки письменників Радянського Союзу)?

Очевидно, висновки мають зробити самі читачі.

Якщо опоненти переконані, що все було безхмарно в житті письменника, то вони помиляються.

“Коли вперше висували [кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР шостого скликання, 1962 р. – В. А.], покликали в ЦК, дали прочитати складену про мене передвиборну листівку – чи все правильно. Я дописав: з червня 1942

по вересень 1943 був у полоні, перебував там-то й там... Підгорний [Микола Підгорний; у той час – перший секретар ЦК Компартії України; із грудня 1965 до червня 1977 р. – Голова Президії Верховної Ради СРСР. – В. А.] повернув мені афішку, сказав сердито:

– Не треба нам твого полону суди... Досить того, що в анкеті та автобіографії пишеш для особової справи...” [11, 166].

Визначальна причина розвалу деспотичної північної імперії полягає в тому, що вся її історія сповнена неправди й міфів: восени 1917 р. не було ніякої “великої жовтневої соціалістичної революції”, а був антиконституційний заколот більшовиків-авантюристів на чолі з Леніним, а далі – ланцюгова реакція, коли цинічна лжа множила в геометричній прогресії лицемірні облуди.

Яким могло бути суспільство, виникле на подібній фальшивій основі? І як могли жити в ньому і творити його літописці, історики, письменники?

Сьогодні літературознавці дискутують, зокрема, на тему “Чи біографістика є мистецтвом?”. Інакше кажучи – художньою літературою. Прискіпливо досліджується психоаналітичний контекст “історій життя”, згадується З. Фройд – родоначальник психоаналізу, цитуються уривки зі “Сповіді” Ж.-Ж. Руссо (наприклад: “Я оголив свою душу і показав її такою, якою ти бачив її сам, Всемогутній”).

І виникає запитання: а чи думав про це О. Гончар, коли писав свій щоденник?

Найсудовішим суддею всієї творчості прозаїка був він сам.

Він жив у суспільстві, де все залежало від волі кремлівського вождя-тирана, тому був зобов’язаний залишити по собі відкритий монолог-сповідь про те, як він жив, чого хотів, чи знайшов пояснення тому, що хвилювало його.

“В епоху тоталітаризму вирости цілі покоління людей глибоко деформованих, оболванених (може, й безнадійно). Надто на Україні Східній. Навіть серед шкільних вчителів зустрічаються такі... Декотрі ніяк не можуть збагнути: як це автор “Прапороносців” і, ось він виходить з КПРС, стає на бік сил національно-визвольних, захищає жовто-блакитних... Вбачають у цьому суперечність. На щастя, в багатьох цей крок все-таки зустрічає розуміння й підтримку. Бачать люди внутрішню логіку поведінки, вірність тому, чим кожен із нас має найбільше дорожити. Процес прозрівання нації почався, але дається він дуже важко й болісно” [11, 329].

Ось чому ми маємо пережити неминучий очищувальний процес, досліджуючи еволюцію світоглядів, яку пережили представники покоління О. Гончара.

Прозаїк починав свій творчий шлях наприкінці 30-х років ХХ ст. Він не міг не знати про сталінські репресії, голодомор 20-х і 30-х років. У довоєнний період із літературного процесу в Україні вибуло близько 500 осіб (більшість була розстріляна). Тотальний терор породжував фальш і догідливість та раболіпство у творчості багатьох українських письменників тих часів.

Радикально змінила ситуацію Друга світова війна. Глобальна трагедія стала для її учасника, літератора-початківця О. Гончара Рубіконом, здолавши який, він почав поступово виходити на самобутній шлях своєї творчості.

*

Письменник, самовіддано люблячи Україну, радів, що причетний до багатьох визначальних подій, які єднали народи у ХХ ст. Він мав повне право відверто сказати:

“Я бачив Людство.

Від Португалії й до Японії, від Едмонтону й до Тайланду та островів Індонезії – все Бог щедро мені показав... І всюди (будь-якої раси) людина прекрасна!.. Хоч всюди життя її минає в повсякденній тяжкій боротьбі Добра зі Злом.

Хотілось би прозирнути в майбутні тисячоліття. Чи буде там Україна, яка нині так змагає, відбороняючи себе перед силами зла? Як мало у нас лицарів! Як багато дрібних, зникчменілих!" [11, 474].

Після прочитання "Щоденників" О. Гончара глибше розумієш не лише нинішні драматичні події, які переживає Україна, а й наше трагічне минуле.

Саме тоді ясно бачиш визначальні періоди життя і творчості письменника. Перший – довоєнний, коли наївний юнак, як і більшість його ровесників, свято вірив у ліву ідеологію й робив перші кроки на шляху до вершин творчого успіху в літературі. Другий – після п'ятиріччя участі університетського студента у світовій війні (де були й кілька поранень, і принизливий півторарічний полон, і повернення на фронт, нагороди й завершення бойових дій у Празі) піввіковий етап, коли були написані і трилогія "Прапорonosці", і "Собор", інші романи та повісті, новели й оповідання.

Воєнний період став переломним у житті й творчості письменника – він радикально змінив свій світогляд.

Ні, перед нами не роздвоєння особистості інтелектуала, що нібито демонструє його літературний доробок і відкрита сповідь, що зафіксували "Щоденники". Перед нами талановитий письменник, державний і громадський діяч, якому випала жорстока доля – жити в тоталітарній країні, де кожний крок, особливо мислячої людини, контролювали спецслужби.

Для порівняння візьмемо за приклад кілька біографій сучасних О. Гончару європейських письменників (бажано чимось схожих чи навпаки – протилежних за розвитком).

На мій погляд, вдалим тут буде звернення, наприклад, до життя й діяльності англійського поета, прозаїка та літературного критика, філософа-марксиста Крістофера Кодуелла (1907 – 1937), котрий загинув у бою під час громадянської війни в Іспанії, підтримуючи республіканців у боротьбі проти правих військово-націоналістичних заколотників. Цей сучасник О. Гончара близький українському письменникові і за ідеологічними, і за естетичними вподобаннями.

Крістофер Кодуелл уважав, що література й мистецтво відображають один з аспектів суперечностей між емоціями людини і її довкілля; ці суперечності цілком реально й конкретно втілюються в боротьбу людини з природою. Інакше кажучи, література передусім відображає ставлення людини до її середовища.

Авторові нотаток чомусь особливо запам'яталася цікава думка Крістофера Кодуелла: "Людина відходить від суспільства у світ мистецтва, щоб повніше відчувти свій зв'язок із ним (суспільством)" [16, 55].

Так виникли блакитні вежі Юрія Яновського, якими впродовж свого творчого життя захоплювався Олесь Гончар (не забуваймо про фантастичний силует козацького собору, який побачив 1941 р. молодий солдат у Новомосковську під Дніпропетровськом і спогад про який через чверть століття став поштовхом до створення роману "Собор"). Під впливом тих вимріяних веж попередника написані романи й повісті О. Гончара – від "Тронки" (1963) до "Твоєї зорі" (1980).

* Червневі дні 1987 р. в житті прозаїка були напруженими: найперше це було пов'язане з виходом роману "Собор" (1968) у російському перекладі на сторінках популярного московського журналу "Роман-газета". Цього ж року "Собор" вийшов в українському оригіналі в семитомнику О. Гончара. Твір, що зафіксував складну атмосферу тогочасної України, наприкінці 60-х років минулого століття піддали нещадному гонінню вожді тоталітарного режиму, передусім В. Щербіцький та О. Ватченко (останній упізнав себе в негативному героєві роману; обидва (і народжений уявою прозаїка, і реальний) порушили святу традицію – віддали своїх батьків доживати на цім світі в будинки старих).

Російський переклад роману було підготовлено до друку в московському журналі “Дружба народів”, проте на вимогу згаданих вище діячів редакція відмовилася від публікації твору.

Горбачовська “перебудова” породила нову суспільно-політичну ситуацію в державі. Журналістка всесоюзного радіо Марина Левітанська (дружина поета Юрія Левітанського) вирішила вітати повернення до життя російськомовного “Собору” інтерв’ю з його автором.

Добре знаючи заборонний (і каральний теж) радянський державний механізм, Олесь Терентійович запропонував записати інтерв’ю й передати його в літературну редакцію всесоюзного радіо, обійшовши головну перепону на шляху до ефіру – київську цензуру, що ми й зробили.

Письменник у радіовиступі першим різко протестував проти будівництва на батьківщині Тараса Шевченка Чигиринської атомної електростанції. Як на це прореагували “цекашники” Комуністичної партії України? Вони зробили все, щоби слухачі від Балтики до Тихого океану не почули голос протесту з України, уже постраждалої від Чорнобильської катастрофи.

Суперечливість “перебудовної” доби була й у тому, що формально комуністичний режим був іще, як кажуть, “у силі”, однак його провідники вже втрачали контроль над багатьма сферами суспільного життя України й СРСР. Зокрема, це стосувалося й засобів масової інформації.

Ситуація була ніби простою: всесоюзне радіо замовило, ми – як підлегле республіканське радіо – підготували й надіслали магнітофонний запис виступу О. Гончара. Але без дозволу керівників Українського радіо, що, зрозуміло, було під невсипущим контролем ЦК КПУ, відповідно до тодішніх правил, ми не могли діяти самостійно.

“Цілий ранок не вщухають дзвінки, люди дзвонять з приводу мого інтерв’ю, щойно переданого по центральному радіо.

Говорив про браконьєрів культури, про сваволю чиновництва, про тих керівних кретинів, що затіяли будувати ще одну атомну станцію – в Чигирині... І про Чорнобиль сказав.

Я відповів їм за “Собор”, за всі двадцять років терзань, що їх не знаю як і витримав.

Певне, Бог допомоїг” [11, 151].

*
“Щойно – був на обстеженні (ехокардіографія), бачив на екрані якийсь грозово-темний, уперемішку з світлом, ніби над океаном, вируючий ураган...

– Що то за ураган?

– То ваше власне серце.

Обвіяло чимось містичним. Хто створив і для чого – в такій мудрій доцільності? Щоб отак, без твоєї волі пульсувало роками й роками?” [11, 143].

Найбільше болить те, чого, як кажуть, немає.

Душа.

Десь у грудях біля серця.

Письменник переніс за своє життя три інсульти і три інфаркти.

А його опоненти вважають, що О. Гончару випало щасливе життя, мовляв, був обласканий владою, усі нагороди зібрав...

Лише тепер зрозуміло, як мало ми знали письменника та його долю, його творчі муки. Здавалось би, скільки томів написано, але чимало з них народжені під контролем і тиском різних ідеологічних колонізаторів України.

З одного боку, він був публічною людиною: відомий прозаїк, народний депутат, політичний і громадський діяч, а з другого – усе було навпаки: мав дуже вузьке коло людей, яким довіряв.

Отже, він не був відкритою людиною. Найвірогідніше тому, що таким було життя в радянському “раю”, де панував контроль спецслужб насамперед над елітою. До того ж, очевидно, митець не поспішав виносити на суд навіть односторонні свої творчі задуми. Єдиним другом письменника був щоденник, де часто можна прочитати нарікання на те, що він мав намір створити, але так і не зумів утілити замисел. Зокрема, О. Гончар хотів написати книгу про загибель імперії. Можливо, ішлося б у ній передусім про московсько-російську, а може, він хотів зазирнути в далеке минуле і спробувати переконати читача в тому, що всі імперії приречені на загибель.

Може, якоюсь мірою пояснення стриманості письменника сховане й у цих його словах зі щоденників:

“Так, я не рвався на гулагівські нари. До того ж за мною вже були гітлерівські концтабори (в Білгороді й Харкові влітку 1942-го)...

Гадаю, досвіду одних таборів на людське життя цілком досить, щоб зрозуміти, що й до чого...” [11, 560].

З кола причетних до “вирішення долі” Олесь Гончар вирізняється Микола Підгорний. До речі, саме він один із перших серед українських політиків виступив із трибуни ООН українською мовою.

Вплинув він і на Петра Шелеста, коли той звернувся до нього за порадою щодо тиску на Олесь Гончар після публікації роману “Собор” (члени ЦК КПРС від КПУ Іван Грушецький та Олексій Ватченко вимагали арештувати письменника). “Знаєш, Петре, нас з тобою арештують, ніякий чорт і слова не скаже. Про Гончара заговорить світ, та й взагалі, який ідіот виношує таку ідею”, – відповів П. Шелесту М. Підгорний [23, 223].

“Якщо лишуся живим, розповім про вас”

“Запеклі бої. Відбиття контратак. Скільки разів за ці дні я зустрічався зі смертю віч-на-віч. Вчора в обід пробирався з боєхарчуванням до себе в розташування. Біля будки потрапив під наліт. Під вогнем повз до самого КП. Ніде ні траншеї, ні окопчика. До цього часу дзвін і шум в голові...

Якась вища сила оберігає мене” [9, 55].

О. Гончар, зрозуміло, не належав до радикалів: занадто тяжким був тиск на нього минулого, пережитого в десятиліття тоталітарного панування Москви в Україні.

Статус радянського письменника був визначений рамками ленінської праці “Партійна організація і партійна література”, де однозначно твердилося, що “литературное дело должно стать частью общепролетарского дела”.

Гасла світової революції, а насправді заклик до світового панування Москви ніколи не зникали з кремлівських червоних, як кров, прапорів.

Принагідно згадаю харківського поета Михайла Кульчицького (1919 – 1943) – можливо, знайомого Олесь Гончар. Навесні 1941 р. цей літературний сучасник Михайла Светлова опублікував вірш “Покоління Леніна” (уривок із незакінченої поеми “Самое такое”), що відкриває суспільні настрої радянських поетів. У ньому були такі рядки:

Уже опять к границам сизым
составы тайные идут,

и коммунизм опять так близок,
как в девятнадцатом году.

Інший ровесник автора “Прапороносців”, Павло Коган (1918 – 1942), писав у вірші “Ліричний відступ” (1940 – 1941):

Но мы еще дойдем до Ганга,
Но мы еще умрем в боях,

Чтоб от Японии до Англии
Сияла Родина моя.

Нічого не змінилося. Тільки тепер замість потягів летять бомбардувальники та винищувачі.

У згаданому вірші М. Кульчицького йдеться про якихось “советской расы людей”, про “советскую нацию”, “советский язык” (до речі, визначення “радянські люди” вперше прозвучали в одному з виступів В. Леніна ще 1918 р.).

“Він талановитий, не піддаю ніякому сумніву”

Нині ясніше вимальовується початок творчої біографії О. Гончара.

Очевидно, найавторитетнішу оцінку-пророцтво щодо майбутнього письменника містять спогади його харківського викладача (у майбутньому професора Гарвардського, Колумбійського університетів США, видатного лінгвіста) Юрія Шевельова:

“Як студент, О. Гончар був, безумовно, найкращий з усіх студентів, що я мав у Газетному технікумі, й один з кращих в університеті. Він був дуже здібний. Але я можу подати одну таку маленьку деталь, яка Вам скаже про певні риси його характеру. Це ще з тих років, коли він був студентом. На першому курсі Газетного технікуму, це десь у 30-ті роки було, не пригадую, якого точно року. Там було три групи і була така система: спочатку брали по запису, а потім робили кращу, середню і гіршу. Не пригадую, чи він був спочатку в кращій чи середній, але після розподілу опинився у найкращій. І це заслужено. Він вже тоді виділявся. І я запам’ятав його образ дуже добре: скромний хлопчисько, дуже здібний, засвоює все мментально... Але я пригадую його зоровий образ. Він приїхав явно з села. І в такій сільській вишиваній сорочці: не така, що продається, а така, що мама пошила, – була вона з рожевої матерії. Усе він знає, усе вміє, в оцій маминій сорочці – це було дуже мило дивитись. Це у вересні було. У грудні я бачу – новина: Гончар рожеву вишивану сорочку відкинув, одяг нормальну і купив шкіряну куртку. Е, думаю, ти досить швидко еволюціонував. І так воно й пішло від цього аж до “Собору”.

Він талановитий, не піддаю ніякому сумніву” [22, 10–11].

І Ю. Шевельов, і Харків міцно ввійшли в життя О. Гончара – молодого письменника. Проте після війни він не зміг тут залишитися.

“Надто багато нагадувало тут про минуле, надто ласкавим і щедрим було раніше для мене це місто, яке тепер похмуро чорніло в руїнах. Все тут краяло серце, пригнічувало, викликало болісні спогади” [6, 23].

Не міг він, гордий і честолюбивий, забути ті дні – найпринизливіші в житті, коли його й інших полонених гнали харківськими вулицями. Спогади про полон пекли душу. Письменник не міг звільнити від них свою пам’ять. Тому в його щоденниках не раз згадуються ті трагічні дні.

“Ішов і я колись під конвоєм. Ішов у тій довжелезній, окутаній курявою колоні військовополонених. На відміну від Сталіна, полтавські жінки по селах дивилися на нас сумними очима. Для них, для матерів і сестер, ми не були тими, ким нас уявляв бездарний і жорстокий кремлівський полководець. У жінок була душа, щоб нас зрозуміти. Для них ми були страдниками, людьми горя і величної трагедії. Були невільниками, яких ждуть галери. Ні слова докору не чули ми на цих полтавських шляхах, чули тільки слова болю й співчуття: “Які змучені...”.

Ішли ошарпані, понурі, зарослі, як ті, що з тюрми чи в тюрму. Всі однакові – хмарою сухою куряви окутувало й сліпило нас. “Чому не застрелився?” – були й такі думки. Було відібрано все, але ж залишалась у душі жаринка надії! Не міг же знати, що попереду, в перспективі, жде тебе горе ще страшніше – Чорнобиль твого народу. Бо, здавалось, страшнішого вже нічого бути не могло,

адже ти опинився на самому дні чогось найчорнішого, де все – суцільна тьма, небуття, неволя.

Десь промайнуло нещодавно, що тоді, в 1942-му, у весняно-літній Білгородсько-Харківській операції в оточення потрапило 600 тисяч.

Ти був лише один із них. Скількох пощадила доля? Мене вимолила своїми молитвами бабуся. Вона була певна цього, певен і я. Мені було даровано небесне милосердя. Вірив і віритиму в це до останнього дня” [11, 206].

О. Гончар не міг забути свого приниження в місті студентської юності впродовж усього життя. Як він міг ходити в повоєнному Харкові тими ж вулицями, де окупанти гнали його як раба?

Холодногірський полон розбудив у письменникові жагу правди. Він інакше почав сприймати життя і творчість багатьох діячів літератури, що вплинуло на оцінки, котрі залишив пізніше у щоденниках.

*
“Я релігійний. Я вірю в Бога. Бо тільки диявол, нечистий дух, міг так демонічно спотворити, понівечити коротке людське життя, наповнити його стражданнями, яких би вистачило для сотень поколінь роду людського...”

Важкі часи. Розбудив мене шалений гул артилерії... Горять, виють і виють в червоному небі невидимі зграї снарядів і мін... Невдовзі в мою кімнату влучив снаряд... я чув як валиться на мої плечі глина, мало, більше чекаю, що впаде на мене вся стеля... “Хтось за мене молиться”, – подумав я” [9, 53].

Прозаїк Вадим Собко – один із тодішніх “перших” у спілці письменників України за оцінкою не читачів, а чиновників із Центрального комітету Компартії України – робив усе, лише б у будь-який спосіб принизити О. Гончара, цинічними наклепами створити навколо нього вакуум.

Не вдалося.

Поет Іван Драч потрапив у коло тих, кого В. Собко прагнув схилити на свій бік, але викликав лише осуд і відразу.

“– Я знаю, що Ви – гончарівець, – почав розмову мій ранковий співбесідник. – Отож Вам і дивним видається, що я з Вами про отаке казатиму. Але я мушу сказати. Хоча б тому, що Ви – молодший, а я – старший, я мушу розвіяти отой ореол слави і честі, який незаслужено носить оцей чоловік. Особливо у колі молодих письменників, до якого і Ви належите. Ви знаєте, він – вигадана постать...”

– Чому – вигадана? Хіба не він написав “Прапорноносці” і “Собор”?

– От бачите, Ви вже відразу іронізуєте. А Ви послухайте і подумайте. Він видає себе не за того, ким є насправді. Він – зовсім не наша людина, це по “Собору” видно. Та і воював він...

– Хіба і в цьому можна сумніватись?...” [20, 236].

О. Гончар, як радянський письменник, відтворював пережите не так, як міг писати вільний незалежний прозаїк, а так, як того вимагав від нього авторитарний режим.

Трагедія?

Так.

Прозаїк приймав урядові комуністичні нагороди... Може, хоча б тому, що тільки піднімаючись на вершину тоталітарної суспільної ієрархії, він здобував можливість захищати право свого народу на самобутній розвиток (насамперед утверджувати українську мову, національну культуру, духовність) і державну Незалежність.

“Слава – це теж спонука щось робити, чогось добитися для інших. До того ж це ефективна спонука”, – уважав, до речі, Генріх Бьолль.

“Мовчить собор... ніч скрадає на ньому всі травми часу”

“Чим виміряти глибину тогочасних трагедій? Як передати біль пережитого людиною на фронтах?

Найгостріше запам'яталось таке: після першого поранення, після госпіталю на Донбасі з Маріупольського виздоровбату по тривозі було кинуте нас у район Дніпропетровська на оборону, як нам сказали, дніпровських мостів. Вночі вивантажувались ми з ешелонів у Новомосковську, і вперше тоді в сутіні темряви, серед зловісної ночі як щось фантастично величне й прекрасне відкрився мені широкознаний тепер козацький собор. Мовби озвався до нас із глибини століть самий творчий геній народу, героїчна й багатостраждальна наша історія” [4, 284–285].

“Свого часу, домагаючись, щоб я хоч як-небудь переробив “Собор”, мені обіцяли золоті гори. Знаючи, як високо я поважаю своїх старших колег, сто разів критикованих, мені ставили їх за приклад:

– Он і той після критики переробляв, і той, і той...

– На жаль, Ви їх змусили власними руками нівечити свої первісні тексти. Мабуть, і в Рильського, і в Сосюри, і в Панча тоді іншого виходу не було, такий був час...

– А зараз інший?

– Та таки ж нібито інший. Потім не забувайте: перед вами людина фронтова, якій смерть не раз зазірала у вічі... Маю імунітет.

– То що ж, виходить, наша розмова була марною?

– Виходить, що так” [11, 569].

Отже, як згадує О. Гончар, уперше образ собору – щось “фантастичне, величне й прекрасне” – закарбувався в його пам'яті 1941 р., на початку війни. Майбутній роман, що сколихнув не лише Україну, а й зарубіжне українство, народився за чверть століття від часу його написання.

Він не міг зникнути з пам'яті письменника – віруючої людини, до того ж переконаної, що саме молитви його родини, насамперед бабусі, і врятували його від загибелі на фронті, у полоні й знову на фронті.

Криза політична в СРСР породила глибоку кризу віри.

Для письменника віра була протилежністю сумніву. Тільки нігілісти можуть твердити, що все належить віддавати остраху. Навпаки, саме упевненість у торжестві добра веде людину до оптимізму.

Другий – післявоєнний, активний – період творчого життя письменник присвятив людям Віри. Він заглибився у світ філософських, моральних, суспільних проблем, що мали хвилювати людство, і до свого п'ятдесятиріччя підійшов із новим романом, на мій погляд, талановитішим за трилогію “Прапорносоці”.

На жаль, цей найпопулярніший твір вітчизняної літератури другої половини ХХ ст. (перекладений на кілька мов і виданий у багатьох країнах), гадаю, досі залишається не до кінця зрозумілим для сьогodнішньої читацької аудиторії.

Доволі суперечливим є й саме авторське сприйняття ситуації, що склалася навколо нового роману письменника. Чи ж він не усвідомлював, який виклик кидає авторитарній політичній системі, що всю свою історію мала за головну мету протистояння релігії, найперше як ідеології?

Та мужність, із якою він переніс двадцятиліття антисоборівських кампаній, усе ж переконує в тому, що О. Гончар свідомо йшов на конфлікт із тоталітарним режимом.

Теоретики психології літературної творчості говорять, що письменника часто веде по життю натхнення, щось вище за людську волю.

“Музика Баха, Моцарта й середньовічні собори – це найвище з усього, чого досягла європейська цивілізація. Але чому тільки середні віки та XVIII століття сягнули цих вершин? Чи не тому, що там – у середньовіччі та Відродженні – люди були релігійніші?

Адже там генії творили з допомогою Бога” [11, 568].

Не тільки той реальний храм, що стоїть на Дніпропетровщині, послужив О. Гончару під час написання роману, а всі собори світу.

“Поїдемо в Зальцбург. Хочу написати про Моцартове місто <...>

Ось він, Зальцбург! Альпійська фортеця на горі... Моцартова колиска. Може, це повітря, ця велич гір сприяли народженню генія?

Історія Зальцбурга губиться десь у сутіні кельтських віків. Собор, перед яким стоїмо, будувався у VIII ст.

<...> Чому саме в цих казково прекрасних альпійських місцях (з горами, лісами, озерами) будували концтабори? Чому саме тут? Якийсь у цьому є сатанинський смисл?

Маутгаузен... Почуваюсь так, ніби тут я колись уже був і все це мною вже звідане. Бо Холодна гора літа 1943-го хіба ж то не було таке саме жахіття?

<...> Моцарт і Маутгаузен такі ж несумісні поняття, як Гете й Бухенвальд. А між тим вони поруч, по сусідству одне з одним, і поруч їх поставив цей дивний, глибоко суперечливий ХХ вік.

Наймальовничіші місця нацизм обирав для концтаборів. Чим пояснити?” [11, 160–162].

Ні в роки війни, ні в мирні будні, ні в дні Чорнобильської трагедії О. Гончар не забував про вершини людської мудрості – земні собори.

Роман “Собор” – другий (після трилогії “Прапорonoсці”) потужний спалах таланту митця.

На жаль, тиск на письменника, організований компартійними бонзами після виходу книжки, вплинув на О. Гончара, і останні два десятиліття він провів у сумнівах та дискусіях із самим собою.

У цьому впевнюєшся, читаючи його щоденники.

Маємо тут і вкритий таємницею (а може, і містичний?) приклад, коли два письменники – Олесь Гончар та Віктор Петров-Домонтович – залишили по собі два романи, що різні за назвами, але частково повторюють зміст одного.

Розгляд цього збігу – тема для ґрунтовного літературознавчого дослідження, в орбіту якого потрапило б багато сучасників обох авторів.

Звісна річ, можна говорити про всесильний вплив культу духовних храмів, що завжди був присутнім в українській літературі (згадаймо передусім Миколу Гоголя), навіть у тяжкий період гоніння на церкву, переслідування її вірних.

Це, очевидно, схоже на те, як ми дивимося на сонце чи місяць і бачимо їх кожен по-своєму.

Відповідей на запитання “Як могли народитися в уяві двох письменників задуми присвятити свої твори соборам?” (у Віктора Петрова-Домонтовича – варязькому, а в Олеся Гончара – православному) не маю, але обійти ці епізоди із життя двох видатних прозаїків, переконаний, неможливо.

Романи Віктора Петрова-Домонтовича “Без ґрунту” і “Собор” Олеся Гончара з’явилися на світ із-під пера авторів, котрі сміливо (перший у 40-ві, другий у 60-ті роки минулого століття) виступили проти посягань радянського імперського чиновництва на святині нашого народу.

Запозичення?

Зовсім ні!

Пояснення цьому, очевидно, просте: непомітно для людської свідомості відбувається вічний рух знань від покоління до покоління (власне, про це можна

сказати й інакше: іде одвічний безальтернативний процес накопичення знань, ґрунту для нових відкриттів). Скільки “відомого” чи “знайомого” натрапляємо в сталих народних виразах, прислів'ях і приказках, а дізнаємося про це вперше, читаючи грецькі чи латинські прислів'я (але історія людства ще глибша, і там для нас затаєні не менш цікаві відкриття).

Однодумців завжди єднає спільний словник, спільні способи мислення, спільне наближення до істини.

Але продовжимо тему детермінації (взаємозумовленості) інтелектуальних виявів як особистостей-однодумців, так і суспільств, що належать до однієї – чи спорідненої – культурно-історичної епохи.

Роман Віктора Петрова “Без ґрунту” опублікований у 1942 – 1943 рр. (Харків, журнал “Український засів”). Одноійменна психологічна повість, датована 1928 р., є ще в прозаїка Григорія Епіка.

Подібні збіги в назвах чи навіть змістах творів на близькі теми в історії літератури не такі вже й рідкісні. Тим більше коли йдеться про книги, присвячені релігії.

У романі англійського прозаїка Вільяма Голдінга “Шпиль” (1964) сюжет розвивається навколо намагання головного героя настоятеля Джосліна спорудити над церквою 400-футову башту зі шпилем. У творі реальність переплелася з міфом, і автор його прагнув дослідити зміст людської природи і проблему зла. Можна згадати й роман “Собор Паризької Богоматері” Віктора Гюґо – історію трагічного кохання й великої трагедії.

Іронічно налаштовані літературознавці й письменники взагалі вважають, що в літературі всього світу використовуються лише кілька десятків оригінальних сюжетів, а решта – майже повторення відомих.

Також стверджується, що вперше цією проблемою зацікавився візантійський письменник Фотій, котрий у IX ст. склав “Міріобібліон” – збірку коротких описів творів грецьких та візантійських авторів.

Аргентинський письменник Х.-Л. Борхес (1899 – 1986) був переконаний, що існує всього чотири сюжети й чотири герої, яких він і описав у своїй новелі “Чотири цикли”.

Збіг тем у В. Петрова та О. Гончара ще більш неояснимий. Зміст романів визначають події, що відбуваються в добре знайомому для авторів краї – Катеринославі та Зачіплянці на Дніпропетровщині. І в романі “Без ґрунту” (1942 – 1943), і в “Соборі” (1968) ідеться про боротьбу за врятування храмів. В обох творах фігурує історик козацтва Дмитро Яворницький (у В. Домонтовича він діє під іменем Данила Криницького, в О. Гончара – під власним іменем).

Від липня 1942-го до вересня 1943 р. О. Гончар перебував у полоні – спочатку в Харківському холодногірському концтаборі, а потім на сільгоспроботах у держгоспі “Передовик” Кишеньківського району на Полтавщині.

Чи міг у роки німецької окупації Слобожанщини потрапити йому до рук журнал “Український засів” із романом В. Петрова “Без ґрунту”?

Аргументованих підстав повірити в це немає.

І тоді залишається, виходить, єдина реальна відповідь: О. Гончар не знав про існування твору В. Петрова (в Україні роман “Без ґрунту” був уперше виданий 1999 р., у США – 1988-го) і задум автора “Собору” народжений насамперед вірою у Всевишнього (зізнання письменника: “Мати Божа рятувала мене на фронтах війни”) та високим почуттям обов'язку перед суспільством боронити народні святині, якими є християнські храми.

Америка і Європа відкривають шедевр українського прозаїка

“Вчора був у Спільці: літературна братія в переполосі, в нервовій тривожно-радісній розгубленості... Нібито чув хтось з римських передач, що Папа Римський висунув “Собор” на Нобелівську премію” [10, 7].

Роман “Собор” побачив світ в Америці, Німеччині, інших країнах (особливо Східної Європи).

Зарубіжні автори цікаві для нас, гадаю, насамперед тим, що вони не лише завжди оригінально й фахово розглядають літературні твори, видані в Україні, а й аналізують їх у контексті світового письменства.

Американський автор Стівен Патриляк видрукував у збірнику “Вінок пам’яті Олесь Гончара” дослідження “Олесь Гончар: сприйняття його творчості в англomовному світі”: “Зроблений аналіз <...> незаперечно доводить, що моя інтуїтивна гіпотеза була правильною. Причиною нібито недостатнього “інтересу” англomовного читача до творчості Олесь Гончара аж ніяк не є несприйняття цим читачем доробку письменника. Це виключно проблема недостатньої обізнаності з його літературними здобутками.

...Особливо я зрадів, що не помилився в своїх припущеннях, коли ще уважніше розглянув одержані дані. Із 40 фахівців, переконаних, що Гончар справді зробив значний внесок у світову літературу, 31 визначив свою зацікавленість митцем як суто професійну. Отже, в моєму висновку відображено саме фахову точку зору про Гончареві творчі досягнення.

Більше того, передбачаючи можливі випадки скептиків, начебто Гончара високо цінують лише українці, я зміг завчасно спростувати цю хибну думку; бо лише 15 із 40 респондентів визнали, що шанують творчість письменника тільки тому, що він українець.

Цей останній результат свідчить, що популярність Гончаревих творів напевне може поширитись на весь літературний світ і не обмежуватиметься лиш українським читацьким загалом.

США, Філадельфія, університет Ла Салль” [17, 201–203].

*

Хто є героєм “Собору” О. Гончара? Микола, Єлька чи сам собор?

Це питання поставила на початку своєї статті Лариса Залеська-Онишкевич. “Чи собор тільки засіб – побічний, рівнозначний, чи домінуючий? – розвивала свої думки американська дослідниця, шукаючи мотиви філософського задуму твору. – У літературах світу церква чи святиня не раз знаходить провідне місце у творах, представляючи людство як цілість, як групу у духовному єднанні, у шуканні елементу вічного в собі, у представленні духу і шляху до Бога. І, звичайно, церкви, їхні спіральні сходи архетипно пов’язані зі самошуканням та самопізнанням героя” [15, 34].

Отже, собор – головний герой роману!

“У вагнерівському циклі Нібелунгів – це перстень, що немов став одним з героїв, навколо якого відбуваються всі дії і за допомогою якого виявляються людські слабості і сили, – акцентує Л. Залеська-Онишкевич. – <...> цей козацький шедевр “при всіх же властях стояв і вистояв – немов антибомба”, каже автор роману. У новітніх часах приходиться цьому соборові немов випробування його долі не так завдяки дії, акції героїв, як загальним вартостям і духу спільноти, серед якої стоїть, яку представляє” [15, 36].

На жаль, вітчизняне літературознавство зігнорувало ці думки.

А в тому, що дослідниця була найближча до істини у тлумаченні творчого задуму прозаїка, переконує час. Письменник – віруюча людина, відчув своїм серцем, що антирелігійна пропаганда тоталітарного комуністичного режиму

веде до знищення всього святого в народі. Тому він рішуче звернувся до земляків із закликом відродити національну церкву.

1989 р. відомі діаспорні науковці американських університетів Леонід Рудницький (La Salle University), Іван Фізер (The State University of New Jersey Rutgers), президент Наукового товариства імені Шевченка в США Ярослав Падох та інші звернулися до голови Нобелівського комітету з літератури Шведської академії професора Ларса Гілленштейна з поданням Олесь Гончара, зокрема і як автора роману “Собор”, на високу нагороду.

Деталі й рішення щодо кандидування О. Гончара, очевидно, стануть відомими 2039 р., коли минуть уже згадувані півстоліття – часовий відрізок, через який Нобелівський комітет відкриває свої секрети.

Ініціативу американських професорів підтримали Лідія Терезійська (Софійський університет, президент асоціації українців Болгарії), Лі Мінбін (професор, декан філологічного факультету Пекінського університету, Китай), Степан Козак (професор Варшавського університету), Отар Баканідзе (професор Тбіліського університету), Тарас Муранівський (ректор Українського університету в Москві), В’ячеслав Рагойша (професор Білоруського державного університету), Віктор Коптілов (професор Інституту східних мов та цивілізацій, Франція).

Останні сторінки цієї публікації присвячені подорожі О. Гончара із дружиною до американського континенту. Там вони побачили те, про що мріяли завжди – як щасливо можуть жити люди на планеті Земля.

“Поїздки в Едмонтон, а надто у Скелясті гори, ми згадуємо як подорож у казку, а подібних казок не так уже й багато”. “Ми ще й досі Альбертою переповнені, її людьми, її шляхами, її Скелястими горами. То був ніби фантастичний сон, що тривав 9 днів” (із листів від 2 липня та 20 липня 1992 р. родини Гончарів родині Саваринів).

“То що ж ти відкрив для себе у цій гостинній Альберті, в цих її тисячокілометрових надокееанських Скелястих горах?”

Відкрив елементарну, але таку важливу й дорогу для тебе істину: людям можна, – можна! – жити між собою по-людському! Відкрив, зміцнив у собі почуття надії, що й люди твоєї землі, прийдешні, завтрашні покоління житимуть колись таки краще. Тільки ж для цього, як усі ми – надто ж молоді сили нації – маємо дорожити тим, що здобуто: свободою, незалежністю. Маємо, відкинувши геть взаємовиснажливі провінційні амбітності, виробити в собі імунітет проти будь-якого розбрату й чвар, бо небезпеки саме звідси чи не найбільше підстерігають нашу державність. Згуртувавшись, люди всіх поколінь, і сиві, і юні, маємо щодень у поті чола трудитись для неї, для України. Бо це означатиме ж – і для всього людства” [8, 204–205].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аблицов В.* Діалог через океан: Юрій Шевельов. Олесь. Гончар. – Київ: [Бізнесполіграф], 2012. – 208 с.
2. *Гончар В.* “Я повен любові...” (Спомини про Олесь Гончара). – Київ: Сакцент Плюс, 2008. – 448с.
3. *Гончар О.* Листи / упор. В. Д. Гончар, Я. Г. Оксюта; передм. В. О. Яворівського; вст. слово Я. Г. Оксюти; післям. Р. М. Лубківського. – Київ: Укр. письменник, 2008. – 431с.
4. *Гончар О.* Людина і зброя: роман / передм. О. Кундзіча. – Київ: Укр. письменник, 1994. – 287 с.
5. *Гончар О.* Письменицькі роздуми: літературно-критичні статті. – Київ: Дніпро, 1980. – 314 с.
6. *Гончар О.* Як створювалися “Прапорносоці” // Розповідають майстри: Ст., нариси, есе. – Київ, 1979. – С. 14–33.
7. *Гончар О.* Собор: роман / передм. І. С. Бокото. – Київ: Веселка, 1993. – 286 с.
8. *Гончар О.* Твори: У 12 т. / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – Київ: Наук. думка, 2012. – Т. 9, кн. 1. – 886 с.
9. *Гончар О.* Щоденники: У 3 т. / упорядк., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар; [худож. оформ. М. С. Пшінки]. – Т. 1. (1943 – 1967) – Київ: Веселка, 2002. – 455 с.
10. *Гончар О.* Щоденники: У 3 т. / упорядк., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар; [худож. оформ. М. С. Пшінки]. – Т. 2 (1968 – 1983). – Київ: Веселка, 2003. – 607 с.

11. Гончар О. Щоденники: У 3 т. / упор. В. Д. Гончар. – Київ: Веселка, 2008. – Т. 3 (1984 – 1995). – 646 с.
12. Гончар О. Чим живемо: На шляхах до українського Відродження: [Зб. публіцист. творів] / Упоряд. В. К. Коваль; Ред. В. В. Біленко. – Київ: Рад. письменник, 1991. – 382 с.
13. Грабовський С. Олесь Гончар: людина, яка змогла стати вільною // День. – 2015. – 10 липня.
14. Жид А. Подземелья Ватикана. Фальшивомонетки. Возвращение из СССР / Сост., вступ. статья Л. Н. Токарева. Пер. с фр. – Москва: Моск. рабочий, 1990. – 640 с.
15. Залеська-Ониськевич Л. Хто справжній герой роману “Собор”? // Сучасність. – 1991. – № 4. – С. 34–40.
16. Кодуэлл К. Иллюзия и действительность: Об источниках поэзии : Пер. с англ. / [Вступ. статья Д. М. Урнова, с. 5–25]. – Москва: Прогресс, 1969. – 365 с.
17. Патфилляк С. Олесь Гончар: сприйняття його творчості в англomовному світі // Вінок пам'яті Олесь Гончара: Спогади. Хроніка / упор. В. Д. Гончар, В. Я. П'янов. – Київ: Укр. письменник, 1997. – 453 с.
18. Петров-Домонтович В. Розвідки. – Київ: Темпора, 2013. – Т. 2. – 576 с.
19. Про Олесь Гончара: Літ.-критич. ст., листи, етюди / Ред. коміс.: Б. С. Буряк та ін. – Київ: Рад. письменник, 1978. – 431 с.
20. Світ Івана Драча в коментарях Віталія Абліцова / І. Драч, В. Абліцов. – Київ: Саміткнига, 2016. – 376 с.
21. Скрипка Т. Шевельов і Гончар: учитель і учень // Новини академії. – 2008. – Ч. 32. – С. 10–11.
22. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і доокруги): Спогади. 1. В Україні / передм. С. Вакуленко; прим. С. Вакуленко, К. Каруник, Ю. Полякова, В. Романовський; упоряд. С. Вакуленко, О. Савчук; художн. оформ. О. Чекаль. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 728 с.
23. Шелест П. “Справжній суд історії ще попереду”. Спогади, щоденники, документи, матеріали / Упоряд.: В. Баран, О. Мандебура та ін.; За ред. Ю. Шаповала. – Київ: Генеза, 2004. – 808 с.
24. Яковлев А. Сумерки России. – Изд. 2-е. – Москва: Материк, 2005. – 688 с.

Отримано 5 березня 2018 р.

м. Київ

КОНЦЕПТИ
І КОНЦЕПТОСИСТЕМИ:
ДИНАМІЧНІ ВИМІРИ

Концепти і концептосистеми: динамічні виміри: колективна монографія / під ред. І. О. Голубовської, Л. В. Клименко. – Київ: Логос, 2017. – 178 с.

До монографії ввійшли праці лінгвоконцептологів Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Як зазначено в передмові, тут “здійснено спробу міждисциплінарного дослідження омовлених концептів, носіїв етнічної ментальності, на матеріалі різних мов та різних типів дискурсів з метою вирізнення й інтерпретації культурних смислів відповідних концептосфер, потужних регуляторів мислення, пізнання та поведінки тих чи тих національно-етнічних спільнот”. Видання складається з таких розділів: “Сучасна лінгвістична концептологія: перехрестя шляхів розвою”, “Аксіологічні концепти ранньохристиянської та ранньовізантійської доби: лінгвокультурологічний вимір”, “Концептосфера ART DE VIVRE у французькій лінгвокультурі”, “Лінгвокультурний концепт як об'єкт літературознавчих студій”. В останньому розділі вміщено статті Г. Александрової “Концепт” у компаративістиці: семантичні трансформації”, “Концепт СЛОВО в художній картині світу Андрія Малишка” та О. Гудзенко “Концепт МОРЕ в кримському циклі оповідань Михайла Коцюбинського”.

І. Х.

Наші презентації